

Kína hitelkihelyezési tendenciái a 21. században – kiemelt tekintettel Kelet-Afrikára

Absztrakt

Jelen tanulmány célja egyrészt Kína hitelezési politikájának általános vizsgálata, főbb jellemzőinek beazonosítása, másrészt annak feltárása, hogy az egyre ambiciózusabb geopolitikai szerepvállalással párhuzamosan milyen tendenciák figyelhetők meg egy a szerző által Kína számára stratégiai jelentőségű területként azonosított régióban az adósságeneráló finanszírozási formák tekintetében. Az írás hipotézise, hogy a kelet-afrikai térség szerepe a Belt and Road kezdeményezéssel párhuzamosan Kína számára megnövekedett, s ennek következtében az itt elhelyezkedő államokkal kialakított és fenntartott stabil – egyben aszimmetrikus – gazdasági, pénzügyi és politikai kapcsolatok felértékelődtek. A tanulmány állítása szerint ez a jelenség a régióba irányuló kínai hitelek idősoros vizsgálata kapcsán is megfigyelhető.

Kulcsszavak: Kína, Egy övezet – egy út, hitel, adósság, Kelet-Afrika, diplomácia, geopolitika

Bevezetés: ahol a Sárkány és az Oroszlán találkozik

A Kínai Népköztársaság világgazdasági súlya az 1970-es évek második felében meghirdetett „reform és nyitástól” kezdődően dinamikusan növekszik, mely jelenség következtében az ország napjainkra a világ legnagyobb exportőrévé, a második legjelentősebb importőrévé, továbbá az Egyesült Államok mögött a második legnagyobb gazdaságává vált. A gazdaság mérete mellett annak összetétele is fontos változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, ugyanis míg az 1980-as években még csak többnyire a globális értékláncok alján csatlakozott be a világgazdaságba, addig napjainkban már a magas hozzáadott értékű termelésben is élen jár. Gazdasági súlya és az ennek eredményeként

¹ A Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar Nemzetközi Gazdaság és Gazdálkodás (MSc) 2020-ban végzett hallgatója; e-mail: somaballa3@gmail.com
DOI: http://dx.doi.org/10.31570/Prosp_2020_02_1

kialakuló, növekvő politikai befolyása következtében ma már az Egyesült Államok – mint napjaink egyetlen szuperhatalma – legnagyobb kihívójaként jelenik meg a világgazdasági színtéren, ami szükségszerűen konfliktusokat generál a két állam között. Graham Allison, a Harvard Egyetem professzora a fennálló helyzetet „Thuküdidész csapdájának” nevezi (Allison 2017), ami azt a jelenséget hivatott leírni, amikor egy dinamikusan feltörekvő állam elkezd – akár katonai, akár gazdasági téren – fenyegetni a regnáló szuperhatalmat, az események láncolata a legtöbb esetben nyílt, fegyveres összetűzéshez vezet. Habár a fegyveres konfliktus kialakulásának esélye – a Dél-kínai-tengeren időről időre megfigyelhető katonai szembenállás ellenére is – alacsony, kijelenthető, hogy a két ország napjainkra több fronton is nyílt összeütközésekbe átcsapó versengést folytat egymással. Ennek szükségszerű vetülete, hogy mindkét hatalom többnyire gazdaságdiplomáciai eszközökkel igyekszik szövetségeseket állítani maga mellé.

Kína esetén az utóbbi években – elsősorban a 2010-es évek elejétől – megfigyelhető, hogy gazdasági súlyának növekedésével párhuzamosan egyre nyíltabb geopolitikai és külgazdasági ambíciókat fogalmaz meg, melynek legfőbb manifesztációjaként tekinthetünk a 2013-ban meghirdetett Belt and Road (Egy övezet – egy út) kezdeményezésre. A monumentális gazdasági kezdeményezés elsődleges tengeri útvonalait vizsgálva láthatóvá válik, hogy Kelet-Afrika – főként földrajzi elhelyezkedéséből adódóan – kiemelt szerepet tölt be, hiszen Kína felől elindulva a frekventált ázsiai kikötők után, az Indiai-óceánt átszelve, Kelet-Afrika partjai jelennek meg, ezáltal tulajdonképpen ez a régió Kína számára hídként szolgál Ázsia és Európa között. Ezen logikai ív mentén kijelenthető, hogy az európai piacokon való jelenlét fokozása érdekében Kína számára stratégiai jelentőségű a főbb kelet-afrikai országokkal kialakított stabil, jó kapcsolat.

A kereskedelmi aspektuson túl fontos a geopolitikai tényezőket is figyelembe venni, amikor Kína és Kelet-Afrika kapcsolatairól beszélünk, hiszen az Indiai-óceán alapvető jelentőségű a globális biztonságpolitikai folyamatokban is, így lényeges kérdés, hogy ki tölti be a domináns szerepet és melyik állam a de facto ellenőrzője az itt húzódó tengeri kereskedelmi útvonalaknak. A térség két legjelentősebb hatalmaként Kínát és Indiát azonosíthatjuk, így egy természetes rivalizálás figyelhető meg a két ország között. Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy a Hszi Csin-ping által meghirdetett Belt and Road kapcsán az Indiai-óceán kiemelt szerepet kap, többek között az ide vezető gazdasági folyosókkal, kikötőfejlesztésekkel és egyéb infrastrukturális beruházásokkal. Azáltal, hogy az Indiai-óceán medencéjét nyugatról az afrikai kontinens határolja, a part menti országokkal fenntartott stabil kereskedelmi, gazdasági és politikai viszonyok elengedhetetlenek azon hatalom számára, amely domináns szerepet kíván betölteni a térség

ellenőrzésében. Ennek megfelelően hipotézisem, hogy Kelet-Afrika kitüntetett helye felfedezhető a régióba irányuló kínai hitelkihelyezési tendenciákban is. Az elemzés során vizsgált országok: Dzsibuti, Etiópia, Kenya, Tanzánia és Szomália – azonban az utóbbi esetében az elérhető adatsorok rendkívül hiányosak, így a tényleges elemzés 4 országra korlátozódik.

Kína nemzetközi hitelezésének általános jellemzői

A Kínai Népköztársaság – gazdaságának alacsony fejlettsége és a kommunista tervezéskor által kiváltott gazdasági nehézségek ellenére – már a megalapítását követő első évtizedekben is jelentős nemzetközi hitelező volt, az elmúlt két évtized során pedig a nemzetközi pénzügyi rendszer egyik meghatározó szereplőjévé lépett elő. Kezdetben elsősorban a „baráti” kommunista országoknak folyósított kölcsönöket, azonban a 2000-es évek elején meghirdetett „going out policy”-vel párhuzamosan a külföld számára rendelkezésre bocsátott hitelek volumene elkezdett ugrásszerűen emelkedni. Míg 2000-ben a közvetlen kínai kölcsönök és kereskedelmi hitelek állománya marginális volt, 2018-ra 1,6 billió dollárra nőtt (ami értékben megegyezik a globális GDP körülbelül 2%-ával). Az elmúlt 20 év folyamatainak következtében napjainkban több mint kéttucatnyi állam Kínával szembeni aggregált tartozása meghaladja a bruttó hazai termék 10 százalékát (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

A harvardi Kennedy School of Government és a német Kiel Intézet kutatói által publikált átfogó tanulmány alapján a gazdasági teljesítményhez mérten leginkább eladósodottak elsősorban az alacsony jövedelmű fejlődő országok (LIDC). Ezek között is a legnagyobb kitettséggel a valamilyen nyersanyagot nagy volumenben kitermelő és exportáló országok rendelkeznek, például az olyan jelentős olajexportáló országok, mint Afrikában Angola vagy Latin-Amerikában Venezuela és Ecuador. A tanulmányban ismertetett adatok szerint a LIDC államok után a globális infrastruktúra-fejlesztési programban a Belt and Road kezdeményezésben érintett ázsiai és afrikai országok, illetve a feltörekvő gazdaságok (Emerging Market Economies) adósodtak el leginkább Kína irányába. Utóbbi kapcsán kiemelendő, hogy a tanulmány becslései szerint a feltörekvő piacokra történő hitelkihelyezések egynegyede származik Kínából – az ország ezáltal olyan intézményeket megelőzve vált első számú hitelezővé, mint a Nemzetközi Valutaalap vagy a Világbank.

Régiók tekintetében legnagyobb kitettséggel a Kína földrajzi közelségében elhelyezkedő délkelet- és közép-ázsiai országok rendelkeznek. Ezen fejlődő országok – mint például Laosz vagy Kambodzsa – gazdasága nagymértékben függ a Kínával folytatott

kereskedelemtől is, így alkupozíciójuk kiegyenlítetlen. Az ázsiai országokat a latin-amerikai és szubszaharai országok, a Közel-Kelet és Észak-Afrika, illetve Kelet-Európa követi. Érdekes megfigyelés, hogy Óceánia összességében nem tartozik a legkitettebb kontinensek közé, azonban egyes polinéziai, mikronéziai és melanéziai szigetek – például Tonga, Szamoa, Vanuatu vagy Fidzsi – adósságállományának meghatározó részét a kínai hitelek alkotják (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

Kína ambiciózus külpolitikai és külgazdasági terjeszkedésével kapcsolatban a nyugati államokban gyakran megjelenik az úgynevezett „debt trap diplomacy” kifejezés, mellyel a kínai nemzetközi hitelezési stratégiát titulálják. Az elnevezés azt sugallja, hogy aránytalan mértékű kölcsönök folyósításával – kihasználva a politikai instabilitást, a gazdasági alulfejlettséget és a társadalmi kontroll hiányát – a kínai állam célja a fejlődő országok inszolvenciába hajszolása, végső soron pedig a nemzeti erőforrások megszerzése. Kétségtelen, hogy az elsősorban infrastrukturális beruházások formájában testet öltő kínai hitelek mentén aszimmetrikus függőségi viszonyok alakulnak ki, amit akár Kína befolyási övezetek kialakítására irányuló törekvéseként is értelmezhetünk. Az a tény, hogy a kölcsönök főként olyan országokba áramlanak, melyek vagy jelentős nyersanyagkészletekkel rendelkeznek, vagy Kína számára stratégiaileg kiemelt területen helyezkednek el, arra enged következtetni, hogy a hitelkihelyezések mögött átfogó geopolitikai-gazdasági terv húzódik meg.

A fejezet korábbi részében ismertetett országcsoportok kormányzati és a magánszektor közvetlen hitelfelvételéből eredő külső adósságállományát részletesen megvizsgálva megfigyelhető, hogy az adósság mértékeinek *medián* értéke 2017-es adatok alapján a leginkább kitett csoportok esetében sem éri a GDP 10-százalékát. Véleményem szerint ezért megkérdőjelezhető az a feltevés, hogy kizárólag a kínai hitelek következtében kerülnének a fizetéseképtelenség szélére – ennek ellenére fontos megjegyezni, hogy az adósság átlagos mértéke több csoportnál is két számjegyű, ami arra enged következtetni, hogy bizonyos országokban valóban fennáll a kritikus kitettség veszélye (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

Hitelezési stratégia az alacsony jövedelmű és fejlődő országok esetében

Míg a nyugati államok és a nemzetközi szervezetek fejlődő országok felé irányuló hitelezési stratégiájában főként hosszú lejáratú és kedvezményes kamatozású hitelek vannak jelen, Kína elsősorban piaci kamatokkal – azaz a hitel költségébe beépített kockázati prémiummal – és rövidebb futamidővel nyújtja hiteleinek többségét. A 85 százalékban amerikai dollárban denominált kínai hitelek alapvető jellemzőik alapján tényleges

piaci kölcsönöknek tekinthetők, ennek következtében tisztán pénzügyi aspektusból vizsgálva kedvezőtlenebb kondíciókkal rendelkeznek a hitelfelvevő számára. Míg a nagyobb, multilaterális hitelnújtó szervezetek és a fejlett OECD-tagországok többnyire kamatmentes hiteleket helyeznek ki az alacsony jövedelmű országokba, addig a kínai kölcsönök kamatlába átlagosan 2-3 százalék körül mozog. A magasabb kamattal a rövidebb futamidő a rövid távú adósságterhek megnövekedéséhez is vezet. Minden bizonnyal részben ennek köszönhetően a 2000-es évek eleje óta Kína 140 darab, fejlődő országnak nyújtott hitel esetében hajtotta végre a kihelyezett hitel visszafizetésének restrukturálását (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

A hitelezési stratégia másik jellemzője a nyersanyagok – elsősorban a nyersolaj – fedezetként való bevonása. Ez egyrészt elősegíti a kínai likviditási többlet átcsatornázását az olyan olajexportáló fejlődő országokba, mint Angola vagy Venezuela – melyek ezáltal rövid távon tőkéhez jutnak például infrastrukturális fejlesztéseik végrehajtásához –, másrészt pedig hozzájárul a világ második legnagyobb gazdasága rendkívül magas energiaigényének kielégítéséhez. Fontos megjegyezni, hogy Kína dinamikus gazdasági növekedésének fenntartása – mely végső soron a politikai stabilitás alapja – szempontjából kritikus a nyersanyagokhoz való folyamatos hozzáférés biztosítása. Érdekes történelmi analógia, hogy az 1970-es években az elsődleges hitelfelvevő országok a nyersanyagokban gazdag, viszonylag alacsony jövedelmű államok voltak, melyeknek korábban nem volt hozzáférése a nemzetközi pénzügy piacokhoz. Ezen országok esetében a '70-es évek elejétől kezdődően jelentős hitelbeáramlás figyelhető meg, mely hitelek meghatározó részét a nagy amerikai, nyugat-európai és japán bankok folyósították. Ezeket a hiteleket főként közvetlenül a kormányzatoknak és a közszolgáltató vállalatoknak nyújtották infrastrukturális fejlesztésekre vagy éppen a termelési/előállítási hatékonyság növelését célzó beruházásokra. Az akkori hitelek főként amerikai dollárban denominálva, 3–7 éves futamidővel és piaci kamatlábbal – azaz kockázati prémium beépítésével, a gyakorlatban LIBOR +1–2% – kerültek kihelyezésre. A leírt hitelezési stratégia szinte tökéletesen megegyezik a napjainkban Kína által előszeretettel alkalmazottal. Szintén közös pont, hogy a '70-es években kihelyezett nyugati és japán hitelek szintén alacsony transzparenciával párosultak, és nem jelentek meg a nemzetközi szervezetek által vezetett statisztikákban (Horn–Reinhart–Trebesch 2019), tehát a napjainkban megfigyelhető kínai hitelezési stratégia egyáltalán nem új keletű.

A pénzügyi és gazdasági aspektusok mellett az igazán jelentős különbség a nyugati és a kínai hitelkihelyezések között a kölcsönök mellé támasztott nem pénzügyi – elsősorban politikai – elvárások léte, kínai részről éppen ezek hiánya. Míg a nemzetközi

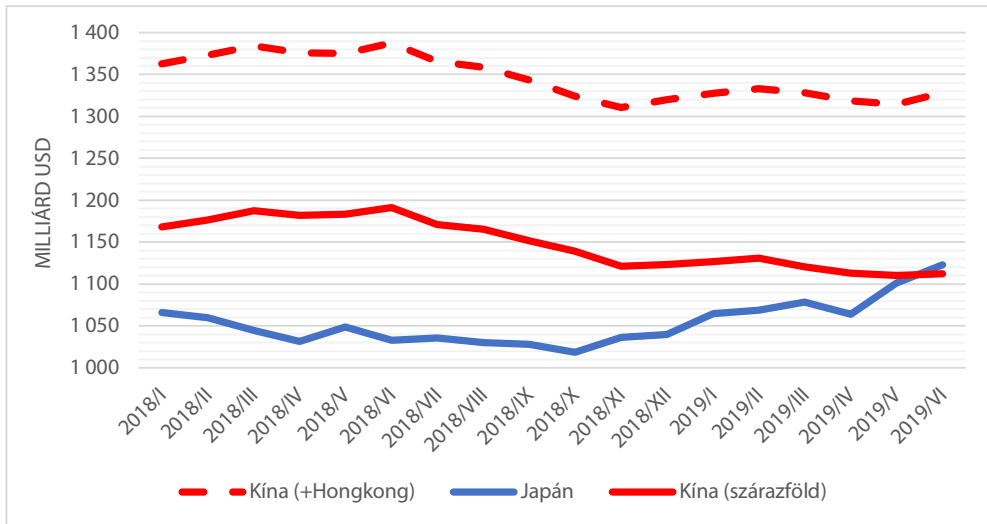
szervezetek az esetek többségében politikai reformokat, a demokrácia felé tett lépések megtételét támasztják a hitelek folyósításának feltételeként, addig a kínai koncepcióban a politikai kötelezettségvállalások nem fedezhetők fel. Li Kuan Ju, Szingapúr alapító atya – aki 1959-es megválasztását követően 30 évig vezette a délkelet-ázsiai országot és ambiciózus gazdasági programja eredményeként globális pénzügyi és logisztikai központtá változtatta a városállamot – úgy véli, hogy geopolitikai szempontból a kínai megközelítés – mely szerint nem az ő feladatuk más szuverén ország politikai és társadalmi berendezkedésének megreformálása – jobban átgondolt és bölcsebb külpolitikai koncepció (Li 2018).

Hitelezési stratégia a magas jövedelmű és fejlett országok esetében

Megfigyelhető, hogy a magasabb jövedelmű országokban Kína más tőkekihelyezési stratégiát folytat, mint a fejlődő országokban. Előbbieknél dominánsan jelennek meg a portfólióbefektetések, melyek meghatározó része a Kínai Jegybank (People's Bank of China) által a nemzetközi pénzügyi piacokon végrehajtott eszközvásárlási programokon keresztül valósul meg, és elsősorban a fejlett országok által kibocsátott államkötvényekre irányul. A kínai hitelkihelyezések volumenének ugrásszerű növekedése által napjainkra a fejlett országok is egyre jobban adósodnak el Kína irányába. 2018-ban a keleti ország hitelkövetelése a világ többi országával szemben meghaladta az 5 billió amerikai dollárt, ami a világ teljes GDP-jének 6 százalékával ér fel – ennek körülbelül 60 százaléka (~3 billió USD) a PBoC által tartott külföldi államkötvény-állomány értéke. Az arányokat tekintve ez az állomány több mint a négyszerese a közvetlen – hitelkihelyezésből származó – követelésállományuknak. A Kína által tartott állampapírok között legnagyobb volumenben amerikai (US Treasuries), brit (Gilts) és német kötvények találhatóak meg (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

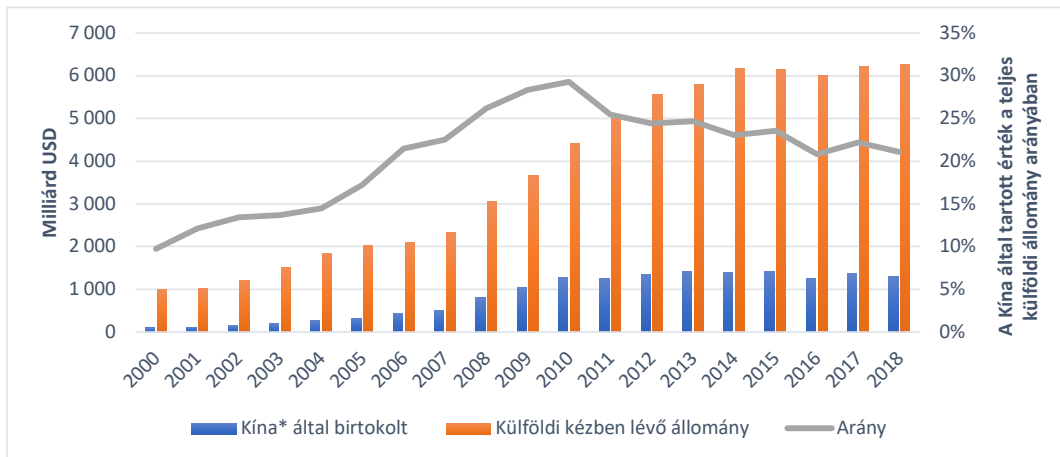
Napjainkban a kínai államadósság-finanszírozással kapcsolatban az egyik leggyakrabban hivatkozott példa az Egyesült Államok, mely esetében 2011-ben az amerikai GDP 11 százalékának megfelelő értékben – azaz 1,6 billió amerikai dollárban – tartott Kína amerikai államkötvényeket. 2011 óta a Kína által tartott amerikai adósságállomány jelentősen lecsökkent, sőt 2019 júniusában Japán át is vette a szárazföldi Kínától az első helyet az amerikai államadósság legnagyobb finanszírozói között. A „szárazföldi” jelzőt fontos kiemelni, hiszen ha Hongkongot is számításba vesszük – ami tulajdonképpen egy híd Kína és a nemzetközi pénzügyi világ között –, akkor továbbra is Kína az első.

1. ábra: A legjelentősebb országok az amerikai államkötvények birtoklása alapján

Forrás: U.S. Department of the Treasury (saját szerkesztés) | elérhetőség/hozzáférés:
<https://ticdata.treasury.gov/Publish/mfh.txt>

2. ábra: A Kína által birtokolt amerikai államkötvény-állomány és ennek értéke a teljes, külföldiek által tartott állomány arányában

* Hongkongot is beleértve

Forrás: U.S. Department of the Treasury (saját szerkesztés) | elérhetőség/hozzáférés:
<https://ticdata.treasury.gov/Publish/mfh.txt>

Az 1. ábrán látható, hogy mind Japán, mind Kína amerikai államkötvény-állománya meghaladja az egybillió dollárt. A volumen kiemelkedő voltát kiválóan szemlélteti, hogy a soron következő négy ország – Egyesült Királyság, Brazília, Írország, Svájc – együttes állománya éri el szintén az egybillió dolláros küszöböt. 2019 júniusában a Kína által birtokolt amerikai állampapírok a teljes állomány 17,96 százalékát tették ki, összetételüket tekintve pedig több mint 99,5 százalékuk hosszú lejáratú volt (UST 2019). A két ország bilaterális kapcsolataira a közeli jövőben jelentős hatással lehet az a tény, hogy a növekvő amerikai költségvetési deficit 2019 augusztusában elérte az egybillió dollárt (Cox 2019), így az Egyesült Államok gazdaságpolitikájában kiemelt szerep fog jutni az államadósság finanszírozásának.

Hasonló helyzet figyelhető meg az Európai Unió két legnagyobb gazdasága esetében is. Németország esetében 2017-ben Kína 370 milliárd dollár, az Egyesült Királyságban pedig 190 milliárd dollár értékű államkötvény-állományt birtokolt, ami az előbbi teljes GDP-jének 10, utóbbiának 7 százalékával egyenlő. Az eurózóna államai által kibocsátott értékpapírokból összesen körülbelül 850 milliárd dollárnyit birtokolt ebben az évben Kína, továbbá hozzávetőlegesen 30 milliárd dollár értékben tartott fejlődő gazdaságok (emerging markets) – például Brazília, Indonézia, Malajzia, Mexikó, Dél-Afrika – által kibocsátott kötvényeket (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

Az államadósság-finanszírozáson kívül fontos megemlítenünk a kínai gazdasági szervezetek által nyújtott rövid lejáratú kereskedelmi hiteleket is. Ezeket állami és magánvállalatok egyaránt nyújtják, hitelfelvevői oldalon pedig a kínai termékeket nagyszámban importáló országok és vállalatok jelennek meg. Ezen hitelezési forma népszerűségéhez nagyban hozzájárul, hogy a kibocsátott hitelek biztosítására az esetek többségében bekapcsolódik egy állami háttérű biztosítótársaság – a legjelentősebb a Sinosure, teljes nevén a China Export and Credit Insurance Company –, tehát a hitelkötvetelés végső kedvezményezettje – és egyben a kockázatok viselője – ebben az esetben is egy kormányzathoz köthető szervezet. Csak a 2017-es évben több mint 400 milliárd dollár értékű kereskedelmi hitelt biztosított a Sinosure, ami a teljes kínai export körülbelül 17 százalékát fedi le (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

Az intézményi háttérrel illetően megállapítható, hogy Kína nemzetközi hitelkihelyezéseit két bank dominálja, név szerint a Kínai Export-Import Bank (Chinese Export-Import Bank) és a Kínai Fejlődési Bank (Chinese Development Bank). 2000 és 2017 között a nemzetközi hitelkihelyezések több mint 75 százaléka ezen két – a Kínai Államtanács (State Council) irányítása alatt álló – szervezeten keresztül ment végbe.

A transzparencia hiányából fakadó nehézségek

A kínai hitelkihelyezések volumenének pontos megbecsülésekor jelentős nehézséget okoz, hogy egyrészt a pénzáramlások egy meghatározó része – egyes becslések alapján akár az 50 százaléka is – „rejtett hitelként” azonosítható, azaz még az olyan nemzetközi szervezetek adatbázisában sem jelenik meg, mint az IMF, a Világbank vagy a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS). Másrészt fontos megjegyezni, hogy a Kína által a fent említett nemzetközi szervezeteknek szolgáltatott adatok megbízhatósága és a transzparenciára való törekedés szándéka erőteljesen megkérdőjelezhető. Az átlátható adatszolgáltatás hiánya egyebek mellett a Belt and Road kezdeményezéssel kapcsolatos finanszírozási háttér kapcsán is megemlíthető.

A transzparencia kapcsán további nehézséget okoz, hogy Kína nem tagja az államközi hitelezési folyamatok és az adósságfelvevő országok pénzügyi helyzetének monitorozására létrehozott Párizsi Klubnak. Ennek a szupranacionális szervezetnek jelenleg 22 állandó tagja van – köztük az OECD-tagok mellett a BRICS-államok egy része is, nevezetesen Brazília, Oroszország és Dél-Afrika –, melyek képviselői 8 havonta Párizsban tartott találkozóikon a globális hitelezés állapotát és a hitelfelvevő országok törlesztési nehézségeit vizsgálják meg (Imam 2018). A megfigyeléseken és a statisztikák vezetésén túl a szervezet időnként aktív mediátorként is részt vesz a fizetésektelenség közelébe kerülő államok és azok hitelezői között annak érdekében, hogy a kölcsönöket újrastrukturálják. A Párizsi Klub alapelvei között – olyanok mellett, mint a szolidaritás, a konszenzusos döntéshozatal vagy a minden ügy egyedi elbírálása – megtalálható az információk és adatok megosztásának elve, amely nagyban hozzájárul a transzparenciához. Kína hitelkihelyezéseinek felmérése esetében jelentős nehézséget okoz, hogy a keleti nagyhatalom nem tagja a szervezetnek, ezáltal a klub adatszolgáltatási kötelezettsége sem terjed ki rá. A részletes helyzetkép felmérését és a mélyebb elemzést tovább akadályozza, hogy – a legtöbb tagállammal ellentétben – Kína nem járult hozzá, hogy a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS) által szolgáltatott országonkénti bilaterális hitelezési adatok nyilvánosan elérhetőek legyenek, így Kínára vonatkozóan kizárólag aggregált adatok kerülnek publikálásra – azok is csupán 2015 óta.

Összességében megállapítható, hogy a volumen tekintetében a közvetlen, bilaterális kormányközi hitelezést jelentős mértékben felülmúlja a kínai állami háttérű bankok és vállalatok által történő hitelkihelyezés, illetve a hitelfelvevő entitások többsége is állami háttérű gazdasági szervezet. Az a tény, hogy az államközinek tekinthető hitelezés elsősorban vállalatokon keresztül megy végbe, jelentősen korlátozza az adatok hozzáférhetőségét.

A Harvard Egyetem és a Kiel Intézet munkatársai kutatásuk során arra a következtetésre jutottak, hogy a rejtett hitelek elsődleges célországai a krízishelyzetben lévő államok, mint például Irán, Venezuela vagy Zimbabwe (Horn–Reinhart–Trebesch 2019). Mindhárom országnál megfigyelhető – a politikai instabilitás mellett – a nyersanyagok kiemelt szerepe. Az iráni teljes export közel háromnegyedét a nyers- és finomított olaj alkotja, továbbá – részben a nyugati gazdasági szankciók következtében – az ország teljes exportjának több mint 30 százaléka Kína felé irányul. Venezuela külkereskedelme még Iránnál is kevésbé diverzifikált, hiszen exportjának 90 százaléka olaj, a 27,8 milliárd dollár értékű kifelé áramló javakból 6,4 milliárd dollár esetében a célország Kína volt. Zimbabwe külkereskedelmének összetételét megvizsgálva láthatjuk, hogy exportjának 22 százalékat alkotják a különböző fémek, vasötvözetek és ércek, legjelentősebb kereskedelmi partnere pedig toronymagasan Kína. 1,93 milliárd dolláros exportjának közel 45 százaléka (844 millió dollár) Kínába irányult, míg a második helyezett Dél-Afrikába csupán 189 millió dollárnyi (MIT OEC 2017).

Az alacsony jövedelmű és/vagy instabil berendezkedésű országokba kihelyezett hitelek esetében a kínaiak egy sajátos kockázatkezelési metódust is rendszeresen igénybe vesznek, mely szerint ezen államok számára nyújtott kölcsönöknél a közvetlen kedvezményezett a kivitelezést végző – az esetek többségében állami hátterű, kínai – vállalat, tehát tulajdonképpen a pénz nem is jelenik meg egy pillanatra sem a kölcsönt ténylegesen felvevő félnél, hanem átcsatornázásra kerül a kínai államhatáron belül. Ezekben az esetekben a hitel összege gyakorlatilag el sem hagyja a kínai pénzügyi rendszert, hiszen egy állami hátterű bank egy tetszőleges fejlődő országnak nyújtott kölcsönnél a hitel összegét egyszerűen egy másik állami vállalatnak utalja át, azonban a nap végén a törlesztés természetesen a hitelfelvevő országot – vagy adott esetben annak egy bizonyos vállalatát – terheli (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

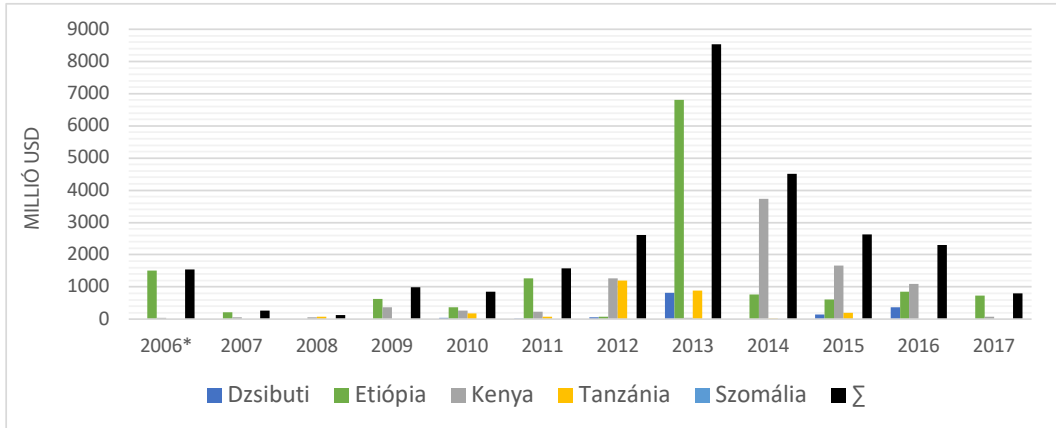
Kínai hiteláramlási tendenciák Kelet-Afrikában

A tanulmányban vizsgált országokba kihelyezett hitelek elemzésénél fontos kiemelni, hogy hivatalos kínai szervek által kiadott adatok nem állnak rendelkezésre. A transzparencia hiánya többek között annak tudható be, hogy Kína nem OECD-tag, így a tagállamokra vonatkozó adatszolgáltatási kötelezettségek nem vonatkoznak rá.

A 3. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a legjelentősebb volumennövekedés a Belt and Road kezdeményezés kihirdetésekor volt megfigyelhető, ugyanis amíg 2012-ben – azaz a Hu Csin-tao-éra utolsó évében – mindösszesen 2,5 milliárd dollár került kihelyezésre, addig a 2013-as évre ez több mint a háromszorosára nőtt. Jól lát-

ható, hogy az ugrásszerű növekedés végül nem generált tendenciát, hanem 2014-től az adott évben kihelyezett hitelek értéke folyamatosan csökkenést mutat, az utolsó vizsgált évben (2017) pedig már az 1 milliárd dollárt sem éri el.

3. ábra: Az adott évben kihelyezett kínai hitelek értéke (2006–2017)

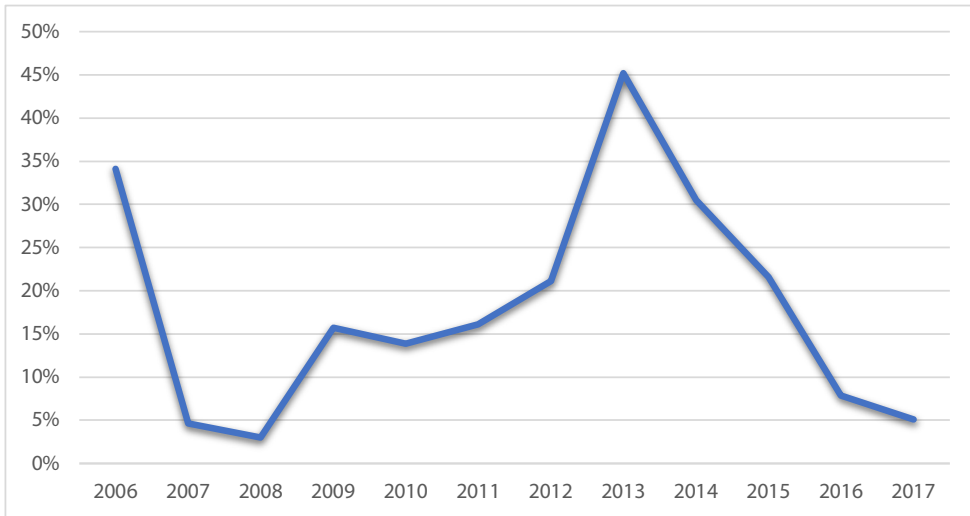
* 2000 és 2005 között a kihelyezett hitelek értéke elenyésző volt.

Forrás: John Hopkins Egyetem – China Africa Research Initiative (saját szerkesztés)

Az országonkénti megoszlást vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a hitelkihelyezések meghatározó része esetében a célország Etiópia volt, hiszen a vizsgált 12 év során több hitel érkezett a szárazföldi országba, mint a többi négy partmenti államba. Ez minden bizonnyal a BRI kapcsán fellendülő, főként kínai finanszírozású infrastrukturális fejlesztéseknek tudható be, azonban további elemzés után látható, hogy a gazdasági kezdeményezés nem csak Etiópia esetében mélyítette el a pénzügyi-gazdasági kapcsolatokat. Míg 2013-ban marginális mértékű hitel érkezett Kenyába, addig a 2014 és 2016 közötti kumulált érték már háromszor annyi volt, mint északi szomszédjánál, tehát kis késlekedéssel ugyan, de Kenyában is felpörögtek a kínai kölcsönből megvalósított beruházások. A John Hopkins Egyetem adatbázisa alapján a térségben megjelenő hitelek szignifikáns részét – körülbelül 73 százalékát – a Kínai Export-Import Bank helyezte ki (Johns Hopkins 2020).

Az elérhető adatok alapján a vizsgált időszakban Szomáliába egyáltalán nem került kihelyezésre kínai hitel.

4. ábra: A vizsgált országokba kihelyezett hitelek értéke az afrikai kontinens által igénybe vett kínai hitelek arányában (2006–2017)

Forrás: John Hopkins Egyetem – China Africa Research Initiative (saját szerkesztés)

Ha jelen esetben a vizsgált országok által lehatárolt kelet-afrikai térség jelentőségét abban mérjük, hogy a teljes kontinenshez viszonyítva mennyi hitel érkezett, akkor – a korábbi hipotéziseknek megfelelően – levonható a következtetés, hogy a Belt and Road kezdeményezés kihirdetése során nyíltan megjelenő kínai szándék az Indiai-óceán feletti ellenőrzésre jelentősen felértékelte a kelet-afrikai kapcsolatok fontosságát. Az arányszám közvetlenül a kihirdetést követően tetőzött (2013) 45 százalékon, azonban folyamatos csökkenést követően napjainkra 10 százalék alá mérséklődött. Véleményem szerint ennek oka nem a kapcsolatok fontosságának esetleges átértékelése, hanem hogy különböző alternatív, transzparens adatsorokban nem kimutatható finanszírozási formák vették át a monitorozható hitelkihelyezések helyét. Ennek oka lehet többet között a nyugati média és politikai közbeszéd egyre növekvő figyelme az ugrásszerűen megnövekedett kínai hitelezési tendenciákra.

Szektorális megoszlás

A 2000 és 2017 között a térségbe kihelyezett kínai hitelek szektorális megoszlásának elemzése során három hangsúlyos szektor azonosítható be, ezek a közlekedés, a kommunikáció és az energia.

1. táblázat: A 2000 és 2017 között kihelyezett hitelek szektorális megoszlása a vizsgált országokban

	Dzsibuti	Etiópia	Kenya	Tanzánia	Összesen
Oktatás	–	–	31	–	31
Egészségügy	–	–	157	–	157
Vízügy	322	96	–	4	422
Kormányzat	–	–	172	285	457
Szociális	–	–	29	15	44
Közlekedés, logisztika	936	5 010	5 780	73	11 799
Telekommunikáció	18	3 162	74	856	4 110
Energia	20	3 382	1 733	1 164	6 299
Üzlet	162	–	143	–	305
Mezőgazdaság	–	–	–	–	–
Ipar	–	2 009	–	–	2 009
Bányászat	–	–	68	–	68
Kereskedelem	–	26	–	–	26
Környezetvédelem	–	–	–	–	–
Interszektorális	–	–	600	–	600
Költségvetési	–	–	–	200	200
Nem allokált	8	112	112	43	275
Összesen	1 466	13 797	8 899	2 640	26 802

Forrás: John Hopkins Egyetem – China Africa Research Initiative (saját szerkesztés)

A vizsgált 18 év során a kihelyezett hitelek közel fele – 44 százaléka – a közlekedési szektorba került becsatornázásra, ami kiválóan szemlélteti az infrastrukturális fejlesztések kiemelt szerepét a kontinensen, valamint ezek hangsúlyos kínai finanszírozási hátterét. Szintén jelentősen felülreprezentált a kihelyezett hitelek között az energetikai és a kommunikációs szektor, ami kiváló indikátora a kínai stratégia jellegzetességeinek, azaz a magas szintű – jelentős mértékben kínai fejlesztésű – kínai telekommunikációs technológiák Afrikában való elterjesztése olyan módszerrel, hogy a kínai kormányzat-hoz köthető intézmények – az afrikai hitelfelvevő közbeiktatásával – tulajdonképpen közvetlenül a hazai gazdasági szereplőkhöz áramoltatják a papíron külföldre kihelyezésre kerülő hitelt, tehát az afrikai hitelfelvételben megjelenő tőke a gyakorlatban el sem hagyja Kínát. Az energiahordozók termeléséhez, előállításához és szállításához köthető nagy összegű fejlesztések esetében pedig megemlíthető az a korábban ismer-

tetett hitelezési stratégia, ahol az adósságok fedezeteként a kitermelt nyersanyag kerül közvetlenül bevonásra.

A potenciális adósságcsapdák értékelése

A fejlődő országokba kihelyezett kínai hitelek kapcsán gyakran felmerül az adósságcsapdák kialakítására irányuló, a gazdasági-kereskedelmi fejlesztések köntösébe csomagolt azon kínai szándék, hogy aszimmetrikus gazdasági-pénzügyi függőségi viszonyok kialakításával geopolitikai fronton is magukhoz kössék a számukra stratégiai jelentőségű államokat. Ezen stratégiára a nyugati szakirodalom a „debt-trap diplomacy” szakkifejezést alkotta meg, azt szemléltetve, hogy a kínai gazdaságdiplomácia ezen tevékenységének potenciális motivációja az adósságcsapdák szándékos kialakítása, ezáltal a függőségi viszonyok megerősítése (Green 2019). A fogalom legtöbbször a délkelet-ázsiai és szubszaharai országokkal kapcsolatban kerül elő, a folyamat realitásáról pedig eltérően vélekednek a közgazdászok.

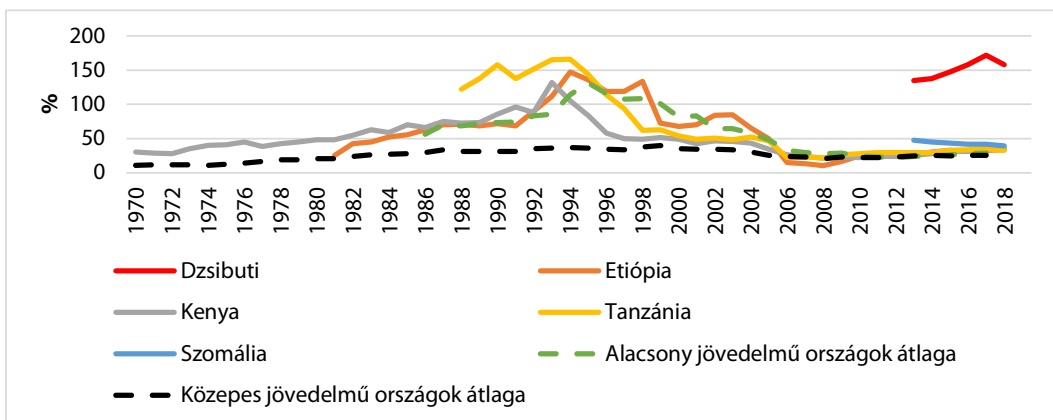
Egyrészt kétségtelen tény, hogy a kínai hitelezés az elmúlt évtizedben rendkívüli mértékben fellendült a fejlődő országok irányába, és már példát is láthattunk arra Hambantota kikötője esetében, hogy mi történik, amikor a hitelfelvevő nem képes fizetni egy adott beruházást finanszírozó hitel törlesztőrészletét – a tulajdon- és üzemeltetési jog egyszerűen átszáll a hitelkihelyezőre, és az egy szuverén ország területén elhelyezkedő, stratégiai jelentőségű kikötő fölötti rendelkezési jog 99 évre átszáll a kínai államra. A pontosság kedvéért fontos kiemelni, hogy az üzemeltetési jog átszállásával nem került kiváltásra a hitel, tehát nem egy adósság-részvény swap ügyletet figyelhetünk meg a felek között – a Srí Lanka-i állam törlesztési kötelezettsége továbbra is fennáll, viszont 1,12 milliárd dollár ellenében 70 százalékos részesedést adtak „bérbe” meghatározott időre a China Merchants Port Holdings Company Limited nevű vállalatnak. Ezzel azonban még nem került az állam lehetetlen helyzetbe, mert a Kínától felvett hitelek összege nem éri el az ország teljes adósságállományának 5 százalékát. Mindezzel párhuzamosan azt is figyelembe kell vennünk, hogy a fejlesztésre felvett hitelek egy jelentős része rövid futamidővel és alacsony kamatokkal (néhányiknél a kamat megközelítette a 6 százalékot) került felvételre, ami összességében mégis afelé mutat, hogy a beruházás megvalósítását követően esedékes tőke- és kamatterhek jelentős többletterhet róttak rövid távon az országra (Moramudali 2020). Fontos megjegyezni azt is, hogy ez a kikötőberuházás nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel a nagy kapacitású kikötőben csak gyér forgalom zajlik, vagyis akár egy sikertelen beruházás-ként is értékelhetjük.

A hambantotai eset kiváló példa arra, hogy a „debt-trap diplomacy” nem értékelhető feketén és fehéren – tehát nem állíthatjuk biztosan, hogy a kínai hitelezés meghatározó motivációja a fejlődő országok fizetéseképtelenségbe hajszolása és ezáltal a stratégiai jelentőségű eszközök és infrastruktúrák feletti ellenőrzési jogkör átvétele; viszont ennek ellenkezőjét sem mondhatjuk a rendelkezésre álló adatok és információk alapján. A „számokkal mérhető” gazdasági-pénzügyi kapcsolatokon túl azonban a következtetések levonása során minden esetben figyelembe kell vennünk az események, tendenciák politikai vonzatát is, hiszen egy alacsony jövedelmű ország kínai hitelfelvétele nagymértékben hozzájárul a politikai kapcsolatok (aszimmetrikus) elmélyüléséhez.

A rendelkezésre álló adatok és információk kihangsúlyozását fontosnak tartom, hiszen a kínai hitelek felmérése kapcsán rendszerint a transzparencia hiányával szembesülünk, azaz rendkívül nehéz a pontos számokat – ezáltal a jelenlegi körülményeket – felbecsülni.

Az általam vizsgált afrikai országok esetében a potenciális adósságcsapdák veszélyének felméréséhez a külső adósságállomány (stock) és a bruttó nemzeti jövedelem arányát vettem alapul. Külső adósságállomány alatt értünk minden olyan adósságot, mely egy nem rezidens gazdasági szereplővel áll fenn, és pénzbeli, termék- vagy szolgáltatási kötelezettséget jelent az adott ország gazdasági szerelőinek – beleértve a rövid és hosszú lejáratú köz- és magántartozásokat, garanciaszerződéseket és lehívott IMF „kreditet” (World Bank 2020).

5. ábra: A vizsgált országok külső adósságállománya a bruttó nemzeti jövedelem arányában (1970–2018)

Forrás: World Bank Group DataBank (saját szerkesztés) |

URL: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.DECT.GN.ZS?view=chart>

A fent említett arányszám hosszú távú alakulásának vizsgálata során véleményem szerint magabiztosan megállapítható, hogy Dzsibuti kivételével a vizsgált országok egyikénél sem állja meg a helyét az a kijelentés, hogy a nagyarányú kínai hitelkihelyezés olyan adósságállományt eredményezett volna az adott ország számára, amely reálisan felveti az adósságcsapda kialakulásának veszélyét. Etiópia, Kenya, Tanzánia és Szomália esetében egyaránt láthatóvá válik, hogy az ország adósságállománya az 1990-es években közelítette meg leginkább a fenntarthatatlanság szintjét – amikor megközelítette, de néhány esetben még meg is haladta a külső adósságállomány a bruttó nemzeti jövedelem 150 százalékát –, azonban általánosságban a '90-es évek második felétől kezdődően az arányszám konszolidálódott, és napjainkra beállt egy viszonylag stabil pályára, ami hozzávetőlegesen megfelel mind az alacsony, mind a közepes jövedelmű országok átlagának. Napjainkban a vizsgált öt országból négyenél a külső adósságállomány mindösszesen a bruttó nemzeti jövedelem 30-40 százalékát éri el.

A fenti állítások kapcsán – ahogy az 5. ábra is mutatja – Dzsibutit kivételként kell kezelni. Egyrészt problémát okoz, hogy csupán 2013-tól kezdődően állnak rendelkezésre adatok, másrészt a többi országhoz viszonyítva rendkívül magas a külső adósságállománya – 2017-ben a mutató meghaladta a 171 százalékot. Némi bizakodásra adhat okot, hogy 2018-ra a szám 160% alá csökkent, azonban ez még mindig aránytalanul magas mind a többi vizsgált ország, mint az alacsony jövedelmű országok átlagos értékéhez viszonyítva. Dzsibuti esetében figyelembe kell venni a gazdaság alacsony fejlettségét, ami jelentős mértékben növeli a kiszolgáltatottság mértékét. A szélsőségesen aszimmetrikus bilaterális kapcsolat tényét megerősíti a korábban is hivatkozott tanulmány, melyet a Harvard Egyetem és a Kiel Intézet kutatói publikáltak, ugyanis a saját összetett adatgyűjtésük eredményeként arra a becslésre jutottak, hogy Dzsibuti köz- és magánszektorának Kína felé fennálló, teljes adósságállománya körülbelül az ország teljes GDP-jének 90 és 100 százaléka közötti értéket éri el, mellyel a világ összes országa közül a leginkább kitettnek minősül a vizsgált aspektusból. A szélsőségesség kihangsúlyozása érdekében fontos megjegyezni, hogy a saját GDP-hez viszonyított legnagyobb kínai adósságállománnyal rendelkező országok listáján Dzsibuti 90-100 százalék körüli eredményét követő második ország (Tonga) arányszáma már az 50 százalékot sem éri el (Horn–Reinhart–Trebesch 2019).

Kijelenthető, hogy a Kína felé GDP-arányosan leginkább eladósodott 50 ország között – Szomália kivételével – a többi vizsgált állam is megtalálható (ahogy a 2. táblázatban látható), azaz felfedezhető a tendencia, mely szerint a kínai hitelkihelyezések között kiemelt régióként tekinthetünk Kelet-Afrikára.

2. táblázat: A vizsgált országok elhelyezése a Kína felé GDP-arányosan leginkább eladósodott országok listáján*

A rangsorban betöltött hely	A vizsgált ország neve	A Kínával szembeni külső adósságállomány GDP
1.	Dzsibuti	~96%
14.	Etiópia	~18%
25.	Kenya	~12%
43.	Tanzánia	~7%

* Figyelembe véve mind a köz-, mind a magánszféra adósságát.

Forrás: Horn–Reinhart–Trebesch (2019) (saját szerkesztés)

Figyelembe véve, hogy mindegyik vizsgált ország gazdasági szereplőinek külső adósságállományában kimutatható arányban jelen vannak a kínai kötelezettségek, azonban a GDP- (és a korábbi összesített GNI-) arányos számok tükrében véleményem szerint 5-ből 4 országnál nem jelenthető ki, hogy a kínai adóssággeneráló beruházásfinanszírozás következtében fennáll az adósságcsapda vagy az inszolvenca közvetlen veszélye. Dzsibuti esetében tényleges kockázatot jelent a jelentős kínai kitettség, azonban – mivel a városállam a világ többi, alacsony jövedelmű országához képest kiugróan magas arányszámmal rendelkezik – pusztán a megfigyelt és számszerűsíthető adatok alapján úgy gondolom, nem lehet kijelenteni, hogy objektíven megfigyelhető univerzális jelenségként a kínai „debt-trap diplomacy”.

A nemzetközi közösség szempontjából azonban aggodalomra adhat okot a leginkább kitett ország stratégiai elhelyezkedése, hiszen a nagy kitettségből adódó erős kínai alkupozíció adott esetben felhasználható arra, hogy szenzitív (pl. olajkereskedelmi) ügyek esetében politikai nyomásgyakorlásra keresztül Kína Dzsibutin keresztül érvényesítse geopolitikai érdekeit.

Összefoglalás

A hiteláramlási tendenciák elemzése során arra a következtetésre juthatunk, hogy Kína egyre növekvő gazdasági és pénzügyi jelenléte valóban kimutatható a vizsgált, alacsony jövedelmű országoknál. Tisztán a számok vizsgálata ugyan még nem enged arra következtetni, hogy már napjainkban veszélyben lenne a kelet-afrikai országok függetlensége, azonban a növekvő kitettség, valamint a szélsőségesen aszimmetrikus

gazdasági-pénzügyi kapcsolatok áttételeként elmélyülő politikai viszonyok hosszú távon jelentős mértékben növelik Kína érdekérvényesítő képességét a térségben.

Habár a két fél közötti intenzív gazdasági kapcsolatok elősegítették az alacsonyan fejlett szubszaharai országok mezőgazdasági és ipari modernizációját, technológiai és infrastrukturális fejlettségét, valamint a szegénység visszaszorítását és a lakosság egy részének kilátásait, a fokozódó kínai jelenlét számos potenciális kockázatot rejt magában az érintett országok függetlensége szempontjából. A hitelek és a tőkebefektetések elsősorban olyan infrastrukturális beruházások formájában valósulnak meg, mint a vasutak, gyárak vagy olajvezetékek építése, a termeléshez és gyártáshoz kapcsolódó infrastrukturális beruházások. Ezek a befektetések általában zöldmezős beruházások, melyek így erőforrásokat és egyéb támogatásokat vonnak el a már meglévő eszközök fejlesztésétől. Ezen infrastrukturális befektetések és fejlesztések elsősorban a kelet-afrikai országok és Kína közötti kereskedelem támogatását hivatottak megvalósítani.

A folyósított hitelek is jellemzően azokat a szektorokat támogatják, melyek a Kínával való kereskedelem miatt kiemelt fontosságúak – így a logisztika, a telekommunikáció és az energetika szektoraiba áramlik a legtöbb kínai fejlesztési és kereskedelmi hitel. A vizsgált országokba áramló hitelek nominális értékének – és ezek gazdasági teljesítményhez mért arányának – számszerű vizsgálata ugyan nem enged minket automatikusan arra a következtetésre jutni, hogy a kínai adósságcspadák szisztematikusan jelen vannak Kelet-Afrikában, azonban figyelembe véve az uralkodó kínai külpolitika és külgazdaság sajátosságait, a konklúzió levonása során figyelembe kell venni a gazdasági-pénzügyi kapcsolatok elmélyülésének politikai vonzatát is. A nagyszámú hitelkihelyezés és közvetlentőke-befektetés következtében kialakuló aszimmetrikus gazdasági kapcsolatoknak szükségszerűen politikai vetületük is van, azaz a hangsúlyosabb kínai gazdasági jelenlét kéz a kézben jár a kínai politikai jelenlét, ezáltal az érdekérvényesítési képesség növekedésével. Stratégiai elhelyezkedéséből adódóan a kelet-afrikai országok minden bizonnyal kiemelt helyet foglalnak el napjaink kínai külpolitikai és külgazdasági koncepcióiban. Annak ellenére, hogy ma még szélsőséges szuverenitási problémák nem figyelhetők meg a vizsgált országokban, figyelembe kell vennünk a tényt, hogy a kínai stratégiai gondolkodás mindig hosszú távra tervez, tehát a jelenlegi tendenciákra akár tekinthetünk úgy, mint egy jövőbeli domináns geopolitikai szerep megalapozására Afrikában – mely napjainkban a legnagyobb kihasználatlan gazdasági potenciállal rendelkező kontinens, ezáltal stratégiai jelentőségű a 21. században domináns szerepre törekvő hatalom számára.

Hivatkozások

- Allison, G. (2017). *Destined for War: Can America and China escape Thucydides's trap?* Houghton Mifflin Harcourt.
- Cox, J. (2019). Budget deficit smashes \$1 trillion mark, the highest in seven years. On CNBC (online). URL: <https://www.cnbc.com/2019/09/12/budget-deficit-smashes-1-trillion-mark-the-highest-in-seven-years.html>
- Green, M. (2019). China's debt diplomacy – How Belt and Road threatens countries' ability to achieve self-reliance. *Foreign Policy* (online). URL: <https://foreignpolicy.com/2019/04/25/chinas-debt-diplomacy/>
- Horn, S. – Reinhart, C. M. – Trebesch, Ch. (2019). *China's Overseas Lending*. National Bureau of Economic Research – Working Paper Series. URL: https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/Christoph_Trebesch/KWP_2132.pdf
- Imam, P. (2018). „The paris club and official bilateral debt” c. diasor (International Monetary Fund). URL: <https://www.imf.org/~media/Files/Countries/ResRep/ZWE/debt-slides-hipc-presentation.ashx>
- John Hopkins University – School of Advanced International Studies: China Africa Research Initiative (2020). Loan data. URL: <http://www.sais-cari.org/data>
- Li, Kuan Ju (2018). *A világ, ahogyan én látom*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- MIT: „The Observatory of Economic Complexity” c. adatbázis. URL: <https://oec.world/>
- Moramudali, U. (2020). The Hambantota port deal: Myths and realities – untangling the truth about Chinese debt and Sri Lanka means cutting through some misleading media narratives. *The Diplomat* (online). URL: <https://thediplomat.com/2020/01/the-hambantota-port-deal-myths-and-realities/>
- United States Department of the Treasury, Research Center – Portfolio Holdings of U.S. and Foreign Securities (2019). „Major Foreign Holders of U.S. Treasury Securities”. URL: <https://ticdata.treasury.gov/Publish/mfh.txt>
- World Bank Indicators: External debt stocks (% of GNI). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.DECT.GN.ZS>